BØRNS EKSISTENTIELLE FÆLLESSKABER OG SPROGLIGHED: ET INTERVIEW-STUDIE MED BØRN I INDSKOLINGEN OM TAB, SORG OG DØD



Lektor, ph.d., cand. psych. aut. Dorte Toudal Viftrup



Videnskabelig assistent, professionsbachelor i sygepleje, cand.scient.san.publ. Jessica Bagge



Sognepræst og gæsteforsker, cand.theol., cand.mag. Charlotte Ege

Resumé: Formålet med dette studie er at undersøge, hvordan børn i indskolingen sprogligt og relationelt skaber mening om eksistentielle grundvilkår som død, tab og sorg. Med udgangspunkt i en fænomenologisk-hermeneutisk forskningstilgang og Interpretative Phenomenological Analysis (IPA) analyseres 22 fokusgruppeinterviews med 73 børn i alderen 6–9 år i forbindelse med et undervisningsforløb om sorg og livsmod. Studiet viser, at børn aktivt artikulerer eksistentielle erfaringer, når de befinder sig i trygge og dialogiske fællesskaber, hvor sproget udvikles i resonans med andre. Børnenes udsagn kredser om fem gennemgående temaer: 1) åbenhed og tillid i deling, 2) følelser og sårbarhed, 3) bekymringer og frygt, 4) kreativitet og fælles forestillinger samt 5) behov for samtale om livets svære vilkår. Analysen viser, at børn bevæger sig fleksibelt mellem konkrete erfaringer, følelsesmæssige udtryk og fantasifulde forestillinger i deres meningsskabelse, og at særligt de relationelle dynamikker i fokusgrupperne muliggør en intersubjektiv proces, hvor eksistentielle erfaringer spejles, nuanceres og bliver meningsbærende. Studiet peger på, at børn rummer betydelig eksistentiel og sproglig kompetence, men at de ikke altid møder voksne, der understøtter denne udforskning. Artiklen fremhæver derfor et behov for at normalisere eksistentielle samtaler i børns hverdagsliv og skabe rum, hvor børn kan udtrykke og udfolde deres forståelser af livets grundvilkår i et trygt, anerkendende og dialogisk fællesskab. Samlet bidrager studiet

til en nuanceret forståelse af børns eksistentielle orientering og viser, hvordan fælles sproglige praksisser kan styrke børns evne til at håndtere og begribe tab, sorg og dødelighed.

Introduktion

Børn i dag vokser op i en medialiseret og globaliseret virkelighed. Krig, pandemier, naturkatastrofer og voldelige hændelser eksponeres gennem medierne og bliver dermed en del af børns hverdagsliv gennem deres sociale og kulturelle erfaringsrum. Mange undersøgelser peger på, at mødet med sygdom, tab, sorg, krise og dødsnærhed ofte intensiverer eksistentielle og åndelige refleksioner – også i sekulære samfund (Koenig et al. 2012; Stripp et al. 2023; Viftrup et al. 2020). Samtidig peger studier på, at både børn og voksne ofte mangler et hverdagssprog til at udtrykke eksistentielle erfaringer (Andersen og Lüchau 2011; Viftrup og Prinds 2025). Denne sproglige begrænsning skal ses i lyset af en bredere samfundstendens til at patologisere menneskelig lidelse (Meier 2025; Silvén Hagström 2021). Professor i almen psykologi Svend Brinkmann (2014) argumenterer for, at lidelse i stigende grad beskrives gennem diagnostiske kategorier i dagens samfund, hvilket risikerer at sygeliggøre naturlige reaktioner på tab og andre svære livsoplevelser. Den engelske professor Joan Busfield (2023) og den amerikanske professor Jerome C. Wakefield (2010) påpeger tilsvarende, at tilstande, der tidligere blev forstået som almindelige aspekter af livet, i dag ofte forstås som psykiatriske problemstillinger. Denne udvikling kan skabe afstand til lidelsen frem for at integrere den som en del af menneskets eksistentielle erfaringsrum. Et eksistentielt perspektiv – som hos Heidegger (1962/1927) – tilbyder et alternativ til denne patologisering ved at forstå menneskets væren som grundlæggende situeret i verden, hvor mening opstår i konkrete, relationelle og kropslige erfaringer. Døden er i denne forståelse et grundvilkår, der ikke blot repræsenterer en biologisk afslutning, men en eksistentiel realitet, som mennesker – også børn – forholder sig til gennem deres væreniverden. Børns udsagn om for eksempel tab, sorg, begravelser, sygdom, sjæle- og efterliv kan derfor forstås som meningsskabende praksisser, hvor de gennem sproget forsøger at begribe og håndtere livets grundvilkår. Forskning indenfor palliativ omsorg for børn viser også, at børns forståelser af døden rummer sanselige, følelsesmæssige og metafysiske dimensioner (Bluebond-Langner og Clemente 2021), og at deres erfaringer med sygdom eller tab former deres måder at tale om døden på. Samtidig viser nyere studier, at børns sorg er dynamisk og ikke følger en lineær progression; børn bevæger sig frit mellem sorg, leg og glæde, når de ikke fastholdes i normative forståelser af sorgforløb (Dencker 2024). Dette peger på behovet for at forstå børns tab og sorg som en eksistentiel proces snarere end en patologisk tilstand.

Også sundhedsvidenskabelige perspektiver understreger vigtigheden af at adressere eksistentielle grundvilkår som en del af folkesundheden. WHO's Ottawa Charter (1986) fremhæver, at helhedsorienteret omsorg, der rækker ud over den medicinske

behandling, bør integreres i arbejdet med menneskers trivsel (WHO 2009). I denne optik skal sorg, tab og død ikke forstås som afvigelser, men centrale aspekter af menneskelivet. Alligevel viser moderne sundhedsforståelser en tendens til at betragte børns sorg og sårbarhed som risikofaktorer, der kræver behandling (Hawkins 2021), selvom naturlige reaktioner på tab ofte er sunde og meningsfulde (Farella Guzzo og Gobbi 2023). Forskning dokumenterer samtidig, at børn værdsætter muligheden for at tale om død, tab og sorg, både når de selv er berørt (Menendez et al. 2020) og i mere almene kontekster, hvor døden ikke er akut nærværende (Bollig et al. 2024). Gruppesamtaler kan være en god måde til dette, da der her skabes en intersubjektiv resonans, hvor børn spejler og udvider hinandens udsagn, og hvor mening opstår gennem sproget og relationen (Kvale og Brinkmann 2009).

Børns sprog for eksistentielle vilkår er centrale at undersøge, da børns sproglige udtryk ikke blot afspejler deres forståelser af død, tab og sorg, men børn også gennem disse aktivt former deres meningsskabelse og deres muligheder for at navigere i livets eksistentielle grundvilkår. Dette studie undersøger, hvordan børn sprogligt skaber mening om eksistentielle temaer. Særligt sproget – som både mulighedsbetingelse og begrænsning – udgør det centrale omdrejningspunkt for denne undersøgelse. Der er begrænset forskning i en dansk kontekst, der tager direkte afsæt i særligt yngre børns egne forståelser og sproglige udtryk for tilværelsens eksistentielle vilkår, så denne undersøgelser bidrager derfor også med et centralt børne-perspektiv på død, sorg og tab.

Formål

Formålet med nærværende studie er at undersøge, hvordan børn i indskolingen, i alderen 6–9 år, sprogligt skaber mening om død, tab og sorg i fællesskab med andre.

Metode

Dette studie er forankret i en fænomenologiskhermeneutisk metodologi, som retter sig mod menneskers levede erfaringer, sådan som de fremtræder for dem selv, og den fortolkning, der opstår i mødet mellem deltagere og i relation til forskeren (Smith et al. 2009). Dette gør den særligt velegnet til at belyse børns egne erfaringer og deres situationsbundne meningsskabelse. Vi benytter Interpretative Phenomenological Analysis (IPA), som bygger på antagelsen om, at individers forståelse er konstrueret ud fra deres kontekst og personlige fortolkningsrammer. IPA er særligt velegnet til studier af komplekse og følelsesmæssigt ladede fænomener, da metoden kombinerer fænomenologiens fokus på erfaringens fremtrædelsesform med hermeneutikkens vægt på fortolkning (Assing Hvidt 2018). IPA muliggør derved at undersøge fænomener, som de fremtræder i børnenes levede erfaringer, herunder børns meningsskabelse, på en måde, der tager udgangspunkt i deres egne sprogligt formede forståelser af død, tab og sorg. IPAs forankring i den fænomenologiske tradition betoner, at menneskelig erfaring altid er situeret, praktisk og kropsligt forankret. Det er menneskets umiddelbare gøren og

en åben forståelse af verden, som danner grundlaget for betegnelsen 'væren-i-verden' (Heidegger 1962/1927). Dermed forstås børns ytringer om tab, død og sorg ikke blot som sproglige udsagn, men som eksistentielle udtryk for deres måde at være i verden på. IPA kombinerer fænomenologiens fokus på levede erfaringer med hermeneutikkens fokus på fortolkning og er særligt udviklet til at undersøge, hvordan mennesker giver mening til komplekse oplevelser i deres eget sprog (Smith et al. 2009). Det fortolkende element i IPA omhandler forståelse som en dialogisk proces og en fusion af horisonter mellem forsker og deltagere (Gadamer 2004). Forskerens forståelser kommer refleksivt i spil i mødet med børnenes fortællinger. IPA er idiografisk og går i dybden med de enkelte børns perspektiver, før man søger mønstre på tværs, derved forbliver tilgangen tro mod det enkelte barns egen forståelseshorisont. IPA antager, at individers forståelser er konstrueret ud fra deres kontekst og personlige fortolkningsrammer (Assing Hvidt 2018). Det anvendes i dette studie på den måde, at børnenes erfaring med død, tab og sorg fortolkes, både af børnenes selv, men derefter i samspillet med forskeren. Denne dobbelthermeneutik, hvor deltagerne fortolker deres egne erfaringer, og forskeren fortolker disse fortolkninger, gør IPA særligt egnet til at udfolde netop børns sproglige meningsskabelse i mødet med død, tab og sorg.

Forskningsdesign

Undersøgelsen er designet som et kvalitativt, fænomenologisk-hermeneutisk studie, hvor fokusgruppeinterviews anvendes som primær dataindsamlingsmetode. Fokusgruppeinterviewet er særligt velegnet i arbejdet med børn, da den sociale interaktion kan understøtte børns evne til at udtrykke tanker og følelser, som ellers kan være vanskelige at formulere individuelt (Kvale og Brinkmann 2009). I dette studie skabte gruppesamtalen et resonansrum, hvor børnene kunne spejle, udvide og nuancere hinandens udsagn, og hvor mening opstod i den dialogiske udveksling snarere end i isolerede individuelle fortællinger. Intervieweren søgte at stille åbne, ikke-ledende spørgsmål og var opmærksom på ikke at styre børnene mod bestemte forståelser, men derimod at støtte deres sproglige meningsskabelse.

Undervisningsforløb

Fokusgruppeinterviewene blev gennemført umiddelbart efter, at børnene sammen med en af deres faste lærere og deres klassekammerater havde indledt et undervisningsforløb om sorg, tab og livsmod. Undervisningen tog udgangspunkt i et narrativt og visuelt univers med bamser som gennemgående figurer, der optrådte i seks animerede film om sorg, trøst, modstandskraft og håb. Disse figurer fungerede som følelsesmæssige identifikationspunkter, og de havde til hensigt at hjælp børnene med at tale om svære følelser på en indirekte og legende måde. Forløbet omfattede desuden samtalekort, huskespil, tegneøvelser, rollespil og i slutningen af forløbet også et besøg i en kirke. Materialerne gav børnene mulighed for at udtrykke sig verbalt, visuelt, kropsligt og symbolsk, og

undervisningen arbejdede med en bred forståelse af sorg, der også inkluderede tab forbundet med sygdom, afhængighed eller familiær ustabilitet. Børnene blev interviewet i starten af forløbet, hvor de kun havde set og drøftet indholdet af én animationsfilm. Dermed var tematikken og den dialogiske form blevet slået an, og der var der blevet etableret et trygt rum for den kontekst, som interviewene indgik i, sammen med børnenes faste lærer og deres klassekammerater. Omvendt var børnenes egne refleksioner og sproglige udtryk på dette tidlige tidspunkt i forløbet endnu ikke blevet påvirket af materialets, lærerens eller de andre børns måder at udtrykke sig på. Det videre arbejde med temaet i undervisningsforløbet sammen med børnenes kendte lærer sikrede desuden, at de overvejelser børnene gjorde sig i fokusgrupperne kunne indgå i en fortsat dialog og opsamling. Dette forskningsdesign understøttede studiets formål om at undersøge børns meningsskabelse som situeret, relationel og dialogisk.

Analysetilgang

Analysen fulgte IPA's fire faser, som bevæger sig fra en detaljeret nærlæsning af transskriptionerne til udviklingen af overordnede temaer (Smith et al. 2009). IPA's idiografiske tilgang muliggør at bevæge sig fra de enkelte børns perspektiver til mønstre på tværs, uden at miste blikket for den situerede og relationelle karakter af deres eksistentielle erfaringer. I denne proces blev børnenes udsagn ikke forstået som blot deskriptive, men som meningsbærende udtryk for deres væren-i-verden (Heidegger 1962/1927). IPA indebærer en dobbelt hermeneutik, hvor deltagerne fortolker deres egne erfaringer, og forskeren fortolker disse fortolkninger. Denne refleksive bevægelse kræver, at forskerne kontinuerligt forholder sig til egne forforståelser og fortolkningsrammer, samtidig med at analysen forbliver tro mod barnets perspektiv (Assing Hvidt 2018). I dette studie betød det, at forskerne løbende arbejdede med at identificere, hvordan mening opstod både i børnenes ordvalg, metaforer og i den interaktionelle dynamik mellem børnene i fokusgrupperne, og at egne forforståelser samtidigt løbende blev diskuteret mellem forfatterne.

Data

Datamaterialet består af 22 fokusgruppeinterviews med i alt 73 børn i alderen 6–9 år (1.–3. klassetrin) fra tre forskellige skoler i Danmark fordelt geografisk over hele landet. Interviewene blev gennemført i to runder: Første runde omfattede fem grupper med i alt 20 børn (gennemsnitlig varighed ca. 15 minutter), mens anden runde bestod af 17 grupper med i alt 54 børn (gennemsnitlig varighed ca. 25 minutter). Alle interviews blev lydoptaget og efterfølgende transskriberet ordret af en forskningsassistent. Materialet er fuldt anonymiseret, og alle personhenførbare oplysninger er fjernet. Interviewene blev udført af sidsteforfatter og gennemført i mindre grupper for at skabe et trygt og overskueligt rum, hvor børnene kunne udtrykke sig frit. Første og sidste forfatter havde ansvar for planlægning og facilitering af interviewene samt for kontakten til de

involverede lærere. Lærerne formidlede skriftlig og mundtlig information til børn og forældre/værger om projektets formål, indhold, tidsforbrug, anonymisering, brug af lydoptagelser og retten til frit at trække samtykke tilbage på ethvert tidspunkt. Børnene blev ved start på fokusgruppeinterviewet igen informeret om, at deltagelse var frivillig, og at de kunne vælge ikke at svare eller forlade interviewet, hvis de ønskede det.

Etik, forskerpositionering og kvalitetssikring

Studiet følger gældende etiske retningslinjer for forskning med børn og er tilrettelagt med særlig opmærksomhed på børns sårbarhed i mødet med eksistentielle temaer som død, tab og sorg. Projektet er registreret i henhold til SDU Research & Innovation Organization, dansk persondatalovgivning og Helsinkideklarationen (WMA 2013). Deltagelsen var frivillig, og både børn og forældre/værger modtog tydelig information om projektets formål, anonymisering, brug af lydoptagelser og retten til at trække samtykke tilbage. Under interviewene blev der lagt vægt på at skabe et trygt og omsorgsfuldt rum, og det var sikret, at voksne stod til rådighed til støtte efterfølgende, hvis børnene skulle lide overlast på nogen måde. Forskerne arbejdede løbende refleksivt og transparant med deres egne forforståelser og fortolkningsrammer gennem memo-skrivning, løbende diskussioner og gentagne læsninger af materialet. Kvalitetssikring og validitet blev understøttet gennem idiografisk fordybelse i hvert enkelt interview, dokumentation af analytiske beslutninger og løbende forankring af temaer i konkrete citater. Disse tiltag sikrede, at fortolkningerne var metodisk velbegrundede, etisk sensitive og tæt forbundne med børnenes sproglige meningsskabelse.

Analyse trin-for-trin

Analysen består af fem temaer: 1) Åbenhed og tillid i deling, 2) Følelser og sårbarhed, 3) Bekymringer og frygt, 4) Kreativitet og fælles forestillinger, og 5) Behovet for samtale. Temaerne fremkom gennem en iterativ og case-nær læsning, hvor emner kobles på tværs af interviews, og hvor fortolkning underbygges med citater. Vi har benyttet IPA's fire faser. I første fase har vi gjort os bekendt med materialet ved at læse og genlæse transskriptionerne fra fokusgruppeinterviewene for at blive fortrolig med datasættet. Sidsteforfatter skrev kommentarer, der forsøgte at opsummere eller parafrasere, skabe associationer eller forbindelser og lave foreløbige fortolkninger. Disse blev diskuteret med førsteforfatter. I anden fase vendte vi tilbage til begyndelsen af hver transskription. De indledende noter for hvert manuskript fra første fase blev herefter samlet og omdannet til overordnede temaer på tværs af alle transskriptionerne. I tredje fase blev de fremvoksende temaer opstillet, og forbindelser og klynger mellem dem blev udforsket og diskuteret for at opnå en analytisk eller teoretisk organisering af relationerne mellem temaerne fra fase to. I fjerde fase, blev klyngerne af temaer, som fremkom i tredje fase, navngivet, og en struktur for børnenes centrale perspektiver begyndte at tage form. Temaer uden solid empirisk støtte i transskriptionerne, eller som ikke passe-

de ind i den fremvoksende struktur, blev udeladt. Første og sidsteforfatter prioriterede og reducerede temaerne for at afgøre, hvilke der skulle fokuseres på. De identificerede temaer afspejlede forfatternes fortolkning og blev gentagne gange holdt op mod data for at sikre deres forankring i det empiriske materiale. De tre forfattere har alle bidraget til den fremskrevne analyse. Sidsteforfatter fremskrev første udkast til overordnet analyse, hvorefter andenforforfatter skrev en dybdegående og bred analyse af de fem temaer, mens førsteforfatter til sidst gennemskrev hele analysen med opstramning og tydelighed for øje.

Analyse

Analysen er struktureret omkring de fem temaer, som omhandler, hvordan børnene sprogligt skaber mening om eksistentielle temaer som død, tab og sorg. Disse temaer er: 1) Åbenhed og tillid i deling, 2) Følelser og sårbarhed, 3) Bekymringer og frygt, 4) Kreativitet og fælles forestillinger, samt 5) Behovet for samtale.

Tema 1: Åbenhed og tillid i deling

Temaet åbenhed og tillid i deling handler om, at børnene under interviewene udviste både åbenhed overfor eksistentielle emner om sorg, død, tab, og at de havde tillid til gruppen, når de delte noget under fokusgruppe-interviewene.

Temaet træder frem i børnenes udsagn, når de i fokusgruppeinterviewene bevæger sig ind i eksistentielle erfaringer og deler dem med en umiddelbarhed, der er mulig, når der er et trygt og tillidsfuldt rum. En pige beskriver, hvordan undervisningen om sorg og livsmod påvirkede hende: *»Jeg blev mere rolig af det, og nu tænker jeg kun lidt på det [sorg og død] en gang imellem«* (221109. nr. 2). Hendes udsagn viser, hvordan tidligere erfaringer med sorg og død genbesøges og omformes i lyset af den fælles samtale, hvor hun tør sætte ord på noget sårbart i gruppen. Åbenhed bliver dermed en tillidsfuld handling, hvor sproget udvikles i mødet med de andre.

Det samme ses også i en drengs fortælling om sin mors sygdom*: »Det var som om, at alt gik i stå, og … det var som om, at hun var død allerede der«* (230110. nr. 1). Her bliver det tydeligt, hvordan han bruger sproget til at begribe en erfaring, der overskrider det almindelige. At dele en betydningsfuld erfaring i gruppen forudsætter en grundlæggende tillid. Det er en sårbar og tillidsfuld sproglig ytring, som han bruger for at forsøge at skabe mening gennem fællesskabet.

Der var meget gensidighed i børnenes delinger, for eksempel ses dette, hvor et barn siger: *»Jeg kan ikke snakke om følelser«,* og et andet barn svarer spontant: *»… helt ærligt, jeg skulle lige til også at sige følelser«* (220928. nr. 1). Denne udveksling viser, hvordan én sårbar ytring åbner for et andet barn. Det er et eksempel på intersubjektiv resonans, hvor børnene spejler hinanden og bekræfter, at de står i noget fælles. Det første barns udsagn rummer en modstand eller sårbarhed, men det andet barns umiddelbare gen-

kendelse skaber et øjeblik af samhørighed. Her opstår tillid også i selve den sproglige udveksling, fordi den mødes af en genkendelse, der ytres åbent.

Tilliden i fokusgrupperne fremstår som en forudsætning for, at børnene tør dele erfaringer, der rører ved sorg, død og tab. Den er ikke nødvendigvis givet på forhånd, men den kan også skabes gennem børnenes åbne respons på hinanden. Åbenheden viser sig i mange former i interviewene. Nogle børn taler frit, andre leder efter ordene, nogle beskriver konkrete hændelser, mens andre bruger billeder og forestillinger. Samlet set, så ses det, at børnene åbent og tillidsfuldt deler erfaringer i gruppen, og at denne tillid også skabes relationelt i deres respons på hinanden. Deres individuelle erfaringer med sorg, tab og død får mening i mødet og samtalen med andre. *Åbenhed og tillid i deling* gør derved også den eksistentielle meningsskabelse mulig.

Tema 2: Følelser og sårbarhed

Temaet *følelser og sårbarhed* handler om, at børnene i interviewene viste deres følelser omkring sårbarhed, men temaet dækker også over, hvordan børnene både har behov for at udtrykke sig, men også har brug for hjælp til dette. En hjælp som de oplever at få i gruppen med de andre børn.

Flere børn forklarer, at det at tale om følelser ikke er en selvfølgelighed. En dreng siger: *»Jeg kan ikke snak om følelser«* (220928. nr. 1), men som vi viste ovenfor, så blev denne sårbare ytring mødt med tillid og åbenhed af et andet barn. Sproget om følelser fremstår her som noget sårbart, der kan udfoldes, hvis drengen bliver mødt i sin sårbarhed – en tavs erfaring, der venter på at blive mødt og derefter udtrykt. Andre børn udtrykker lignende erfaringer. En pige fortæller: *»Jeg blev ked af det, og så sagde min mor bare, at det går nok over«* (220927. nr. 1). Moderens svar kan tolkes som et forsøg på at trøste barnet eller som en videreførelse af moderens egne erfaringer med, at følelser er noget, der går over igen. Men i pigens udsagn bliver sårbarheden dobbelt: Både i følelsen selv og i erfaringen af ikke at blive mødt i den. Pigen deler den måske netop i gruppen for derved at blive mødt i sin følelse og sårbarhed. Når hun gør dette, åbner hun op for en fælles sproglig meningsskabelse i gruppen.

Det ses også, at børnene udtrykker deres følelser gennem handlinger. En dreng fortæller: *»Jeg krammer mine bamser. Eller jeg kigger på det billede jeg har«* (220927. nr. 1), og en anden siger: *»Jeg bliver helt stille og går ind på mit værelse«* (220922. nr. 3). Disse udsagn viser, at børnene ikke kun udtrykker sårbarhed verbalt men også kropsligt og symbolsk. Når de i gruppen sproglig deler disse handlinger som udtryk for deres følelser og sårbarhed, så sker der også en fælles skabelse af mening mellem børnene. Børnene spejler hinandens sårbarhed, og når én siger noget svært, så følger andre med. En pige fortæller for eksempel: *»Jeg har mistet min mormor, og jeg savner hende stadig«, hvorefter* en anden tilføjer: *»Min farfar døde, og jeg tænker på ham hver dag«* (220913. nr. 1). Her opstår en kollektiv resonans, hvor følelser ikke længere er individuelle, men de deles og genkendes. Det er tydeligt, at sårbarhed og følelser ikke kun er noget, børnene har,

men noget, de har lyst til at dele og blive mødt i. I denne udveksling ses det, at mening skabes i relationen, og at følelser får form og betydning i mødet med den anden. Samlet set, så rummer *følelser og sårbarhed* en kompleksitet for børnene. Børnene vil gerne tale om det sårbare og lige så gerne fortælle om deres følelsesmæssige handlinger. Deres sårbarhed bliver en invitation til at få lov til at dele, blive mødt og skabe sproglig mening i det sårbare sammen med andre.

Tema 3: Bekymringer og frygt

Temaet *bekymringer og frygt* træder særligt frem i børnenes fortællinger, hvor de deler deres tanker om sygdom og død. Frygten retter sig både mod dem selv og mod deres nærmeste, og den fremstår som en gennemgående erfaring, der præger deres livsverden. Børnene konfronterer både deres egen dødelighed og angsten for at miste dem, de elsker, og det ser ud til at rumme en eksistentiel tyngde for dem, som stikker dybere end foregående tema om følelser og sårbarhed.

Flere af børnene udtrykker en konkret frygt for, at nære familiemedlemmer skal dø. En dreng fortæller: »*Jeg har også en lillebror, der er syg, og så er jeg bange for, nogle gange, han dør*« (220913. nr. 1). Her ses drengens frygt som en eksistentiel erfaring og bekymring, som er en del af hans livsverden, hvor sygdom og død er en nærværende og konkret realitet for ham. Denne form for eksistentielle tanker og frygt retter sig ikke kun mod andre, men også mod børnene selv. En dreng siger for eksempel: »*Jeg er så bange for, at jeg selv dør*« (220913. nr. 1). Dette udsagn rummer en eksistentiel erkendelse af egen dødelighed, og han udtrykker decideret frygt for dette. Denne slags eksistentielle tanker om døden giver de fleste af børnene udtryk for i fokusgrupperne, hvor de netop både selv udviser og mødes med åbenhed og tillid af de andre børn. Dette indikerer et stort behov for at dele og sprogliggøre deres frygt og bekymringer af eksistentiel karakter med andre.

Flere børn forklarer, hvordan disse bekymringer og frygt opstår særligt om aftenen, hvor børnene er alene med deres tanker. En dreng siger: »*Jeg tænker på det hver aften. Jeg kan ikke lade være*« (220922. nr. 3), mens en pige som tidligere beskrevet fortalte: »*Jeg krammer mine bamser. Eller jeg kigger på det billede jeg har*« (220927. nr. 1). Hun fortæller netop, hvor hun håndterer sin frygt konkret og sanselig som en meningsskabende praksis. Hun vil dog gerne tale med de andre i gruppen om det. Flere børn beskriver også, hvordan frygt ikke nødvendigvis knytter sig til en bestemt hændelse, men som en tilbagevendende tanke, der presser sig på. En dreng forklarer: »*Jeg bliver ked af det, og så kommer jeg til at tænke på, hvad der ville ske, hvis min mor døde*« (220913. nr. 1). Disse udsagn viser, hvordan eksistentielle bekymringer kan være cirkulære, hvor en indre dialog udspiller sig, når barnets forestillingsevne bygger videre på erfaringer og forestillinger.

Nogle af børnene forklarer også, at de ikke altid deler disse bekymringer med voksne. En pige siger: »*Jeg siger det ikke til min mor, for så bliver hun ked af det*« (220927. nr.

1). Her fremtræder en dobbelt sårbarhed: Barnet beskytter den voksne, samtidig med at hun selv bærer på en eksistentiel bekymring. Hendes udsagn peger på, at børns følelsesliv ikke er enkelt; det er også præget af ansvar, hensyn og indre konflikter. Dette barn vælger tavshed for at skåne den voksne, mens andre børn, som for eksempel pigen tidligere, ikke oplever sig mødt af sin mor. For begge gælder det dog, at de ikke føler tillid til at kunne dele, og de får ikke sproglig hjælp til at skabe mening i deres eksistentielle bekymringer og frygt.

Samlet set, så udtrykker børnene *bekymringer og frygt* af eksistentiel karakter, der er særligt relateret til sygdom og død, og de oplever det ofte om aftenen, hvor tankerne kan blive cirkulære. Børnene vil gerne fortælle om deres eksistentielle bekymringer og frygt, hvis de mødes med tillid og åbenhed, og hvor de sammen med andre kan udtrykke og forholde sig til disse.

Tema 4: Kreativitet og fælles forestillinger

Temaet *kreativitet og fælles forestillinger* viser sig i børnenes samtaler, hvor det bliver et centralt redskab til at forstå og håndtere deres eksistentielle frygt og bekymringer. Temaet rummer den kreativitet og de fælles forestillinger, som børnene har og udtrykker i samtalen om særligt døden. Temaet peger på, at børnene sammen responderer på tanker om døden med forestillingsevne, undren og fælles meningsskabelse.

Flere af børnene beskriver deres forestilling om efterlivet, når de taler om døden med hinanden i grupperne. En pige siger for eksempel: *»Jeg tror, øh, at man ryger op i himlen og så bliver man en stjerne«* (220922. nr. 3). Hun præsenterer her en forståelse af døden som en overgang til noget smukt og lysende. Udsagnet kan forstås som hendes forsøg på at gøre det ubegribelige begribeligt gennem billeddannelse. Stjernen bliver ikke blot et symbol, men en måde at skabe nærvær og fortsat forbindelse til den døde. I dette ligger en meningsskabende bevægelse, hvor barnet gør noget abstrakt håndterbart og meningsfuldt ved at give det form. En dreng forklarer: *»Så får man sig et hus. Så kan man bare gå rundt i himmelby«* (230110. nr. 1). Her bliver efterlivet også til noget begribeligt; en by med huse og gader, hvor man kan gå rundt. Drengen overfører kendte strukturer fra hverdagen til det ukendte, og fantasien bliver en bro mellem liv og død. Begge citater viser, hvordan børnene skaber mening ved at kropsliggøre det hinsides og gøre det til noget, der kan forestilles og tales om og dermed håndteres.

Børnene bygger også videre på hinandens individuelle forestillinger og skaber derved fælles forestillinger og sprog for efterlivet. En pige siger: *»Man kan møde sin mormor igen og så kan man bo sammen«*, hvorefter en anden tilføjer: *»Og så kan man få en hund, som aldrig dør«* (220922. nr. 3). Her skabes en fælles forståelse af et efterliv, hvor de bruger deres kreativitet og forestillingsevne sammen. Denne intersubjektive proces viser, hvordan meningsskabelse om død og efterliv opstår i relationen mellem børnene. Flere af børnene udtrykker også forestillinger om en ny form for nærvær mellem mennesker efter døden. En dreng siger for eksempel: *»Man bliver måske til en fugl og kan*

flyve rundt og kigge på dem, man elsker« (220913. nr. 1). Han udtrykker her, at døden bliver til en ny form for eksistens, hvor forbindelsen til de levende bevares. Denne form for meningsskabelse, hvor børnenes relationer »overvinder« døden ved at bevare genkendelighed og forbindelse til dem efter døden kendetegnede deres fælles forestillinger. For eksempel udtrykker to piger: *»Man kan få en himmelcykel og køre rundt og spise is hele dagen«, hvortil den* anden svarer: *»Men man kan også savne dem, der stadig er nede på jorden«* (230110. nr. 1).

Børnene ser ud til sprogligt at finde fælles mening i at kunne blive ved med at være tæt på dem, de elsker, selv efter døden. Deres forestillinger er nuancerede og rummer både glæde og sorg, håb og længsel. Børnene formår sammen at udtrykke det svære gennem deres kreativitet og forestillingsevne. Samlet set, så rummer børnenes *kreativitet og fælles forestillinger* en fælles eksistentiel handleevne, når de oplever eksistentielle bekymringer og frygt, som de sammen kan bruge til at begribe døden, skabe mening og bevare forbindelsen til dem, de har mistet eller kommer til miste.

Tema 5: Behovet for samtale

Temaet *behovet for samtale* omhandler børnenes behov for at tale om sorg, tab og død, og at samtalen i sig selv har en eksistentiel betydning for dem. Det er både, fordi det, som vist i analysen, netop er i samtalen med andre, at de udvikler sprog til at begribe og forstå eksistentielle vilkår, men de giver også eksplicit udtryk for, at de har behov for samtaler med andre om eksistentielle emner.

En pige svarer for eksempel tydeligt på et spørgsmål om at tale om sorg: *»Det er vigtigt! Rigtig!«* (220922. nr. 3). Flere af børnene beskriver, hvordan voksne ofte ikke er åbne for disse samtaler. En dreng fortæller: *»Jeg sagde til min far, at jeg tænkte på mormor, og han sagde bare, at jeg skulle tænke på noget andet«* (220913. nr. 1). Her mødes barnets behov for samtale med afvisning, og drengen får erfaringen af, at sorg ikke er noget, man taler om. I kontrast hertil beskriver andre af børnene, hvordan samtalen med de jævnaldrende i fokusgruppen kan opleves som mere åben og tryg. En pige siger: *»Det er nemmere at snakke med nogen, der også har prøvet det«, hvorefter* en anden pige tilføjer: *»Når vi snakker om det sammen, så føles det ikke så tungt«* (221109. nr. 2). Her bliver samtalen en fælles meningsskabende praksis, hvor sorg bæres, mødes og sprogliggøres i fællesskab.

Flere af børn udtrykker et ønske om, at der fandtes et sted, hvor de kunne tale om døden på en normal måde. En pige siger: *»Det burde være normalt at snakke om det. Ikke kun når nogen er død«* (220922. nr. 3). Udsagnet peger både på, at børnene har en dybere erkendelse af, at døden er en del af livet, og at de synes, at samtalen om den bør være en naturlig del af det menneskelige fællesskab, men samtidig har de også en erkendelse af, og måske erfaring med, at det ikke er normalt at tale om, hverken i de fællesskaber, som de er en del af, eller i relation til voksne omkring dem. Pigen giver udtryk for et behov for relationer og steder, hvor hun kan tale om og udforske livets

store spørgsmål frit – ikke kun i krisens øjeblik, men som en del af hverdagen. Samlet set, så udviser børnene *behov for samtale* om eksistentielle emner, uden at de oplever en direkte konfrontation med for eksempel død eller sygdom. Børnene udtrykker behov for at udvikle sprog, mening og forståelser for eksistentielle livsvilkår, men mest af alt, så har de brug for at gøre dette i tillidsfulde relationer, hvor de oplever sig mødt, og hvor andre bidrager til at skabe sprog og mening sammen med dem.

Diskussion

Analysen viser, at børn skaber sproglig mening om død, tab og sorg gennem relationelle processer, hvor fællesskabet fungerer som et centralt rum for følelsesmæssig og eksistentiel udforskning. Et gennemgående fund i analysen er, at børnene udtrykker sårbare erfaringer, når de mødes af genkendelse og resonans fra andre. Dette understøtter Sterns (2004) teori om intersubjektivitet, hvor mening opstår i det relationelle mellem mennesker. Stern beskriver, hvordan følelsesmæssige erfaringer bliver til delte erfaringer, når de spejles og anerkendes af andre, og netop denne proces ses i børnenes spontane respons på hinandens udsagn. Når et barn udtrykker vanskeligheder ved at tale om følelser og eksistentielle tanker, og et andet barn umiddelbart genkender og deler en lignende erfaring, skabes et intersubjektivt rum, hvor sproget skabes sammen. Forskning i børns sorg viser tilsvarende, at børn ofte forstår deres egne følelser gennem andres reaktioner og fortællinger (Dyregrov 2008). Analysen beskriver flere børn, hvor voksne enten afleder eller bagatelliserer deres følelsesmæssige udtryk. Dyregrov (2008) argumenterer for, at børn har et grundlæggende behov for at blive mødt i deres følelsesmæssige udtryk, og at manglende respons fra voksne kan føre til, at børn internaliserer deres bekymringer. Når børnene i analysen fortæller, at de undlader at dele deres bekymringer med voksne for ikke at gøre dem kede af det, illustrerer det en dobbelt sårbarhed, hvor barnet både bærer sin egen frygt og samtidig forsøger at beskytte den voksne. Dette fænomen er allerede velkendt i sorgforskningen, hvor børn ofte påtager sig et følelsesmæssigt ansvar i forbindelse med forældres sorg og tab (Dyregrov 2008), men dette studie peger yderligere på, at nogle børn også påtager sig samme slags ansvar i forbindelse med de almindelige eksistentielle overvejelser, som børnene oplever i deres hverdag. Denne relationelle forståelse af børns meningsskabelse kan yderligere nuanceres gennem nyere sorgforskning, der betoner sorg som en dynamisk og kontekstafhængig proces (Guldin og Leget 2024). Guldin og Legets integrerede procesmodel fremhæver, at tab og sorg udfolder sig i et samspil mellem intrapersonelle, interpersonelle og eksistentielle dimensioner. I dette lys bliver det tydeligt, at børnenes sproglige meningsskabelse i forhold til sorg og tab kontinuerligt formes eksistentielt i samspil med barnets relationelle og sociale sammenhænge (Leget og Guldin 2024). Dette ses netop ved, at børnene udvikler forståelser i dialog med hinanden. Analysen peger på, at eksistentielle bekymringer, særligt om sygdom og død, fylder betydeligt i børnenes livsverden. Børnene gør i høj grad brug af kreativitet og fælles forestillinger

som meningsskabende strategier til at gøre det ubegribelige begribeligt i mødet med disse eksistentielle bekymringer. Dette gør de dog mest i relation til andre børn i fokusgrupperne, mens det ikke er noget, som de fortæller, at de gør sammen med voksne i deres liv. Neimeyer (2001) fremhæver, at metaforer og fantasier ofte spiller en central rolle i sorgprocesser, fordi de giver mulighed for at skabe kontinuitet mellem liv og død. Det er interessant, at en lignende proces sker for børnene i undersøgelsen, hvor de bruger samme narrative strategi til at forholde sig til almindelige eksistentielle vilkår i deres hverdagsliv. Når børnene bygger videre på hinandens forestillinger, skabes der en fælles sproglig forestilling, der både støtter dem og strukturerer deres forståelse af døden og andre eksistentielle vilkår. Børnenes bevægelser mellem alvorlige refleksioner og fantasifulde forestillinger kan desuden forstås i lyset af Stroebe og Schuts dual process model (Eisma et al. 2017; Stroebe og Schut 2015). Denne model beskriver, hvordan mennesker veksler mellem tabsorienterede og genopbygningsorienterede processer. Børnene bevæger sig fleksibelt ind og ud af eksistentielle temaer, og når de skifter mellem frygt for døden og legende forestillinger om efterlivet, kan dette forstås som en adaptiv regulering, hvor de i en vekslende proces både nærmer sig og midlertidigt distancerer sig fra det svære.

Endelig udtrykker børnene behov for samtaler om død, tab, sorg, bekymringer og mening, også uden at der er en konkret hændelse, der udløser disse tanker. Denne slags samtaler oplevede de under fokusgrupperne med deres jævnaldrende, hvor dette fællesskab ikke blot blev et sted for følelsesmæssig støtte, men også et intersubjektivt rum for eksistentiel udforskning og læring.

Samlet set peger undersøgelsen på, at børn har et behov for at tale om død, tab og sorg. De skaber mening gennem relationel resonans, fælles narrativer, kreativitet og sproglig støtte fra både børn og voksne. Dette understreger vigtigheden af relationer og intersubjektive rum, hvor eksistentielle samtaler kan finde sted kontinuerligt og i trygge rammer, så børn får mulighed for at udvikle både sprog, forståelse og handlekraft i mødet med livets svære vilkår.

Metodiske begrænsninger

Studiets design rummer en række metodiske begrænsninger, som bør tages i betragtning ved fortolkningen af resultaterne. For det første indebærer brugen af fokusgruppeinterviews, at børns individuelle perspektiver uundgåeligt flettes sammen med gruppens dynamik. Hierarkier, dominante stemmer eller social ønskværdighed kan have påvirket, hvilke erfaringer der blev delt, og hvilke der forblev usagte. Selvom analysen arbejder idiografisk, er det vanskeligt fuldt ud at isolere individuelle nuancer i et socialt rum, hvor mening skabes relationelt. For det andet er studiets kontekst – danske indskolingsbørn i en skolekultur præget af sekularitet – relativt snæver. Overførbarheden til andre kulturelle, religiøse eller institutionelle sammenhænge kræver forsigtig fortolkning, da børns sproglige udtryk formes af de kulturelle forståelseshorisonter, de er ind-

lejret i. Endelig indebærer IPA's fortolkende karakter, at forskerens forforståelser altid er en del af analyseprocessen. Selvom forskerne har arbejdet refleksivt og transparant med dette, kan andre forskere med andre erfaringer og fortolkningsrammer potentielt fremhæve andre aspekter af materialet. Denne fortolkningsmæssige sensitivitet er et grundvilkår i IPA, men udgør samtidig en metodisk begrænsning.

Konklusion

Studiet viser, at børn i indskolingen besidder en markant sproglig og eksistentiel kompetence, når de får mulighed for at udforske svære livsvilkår i trygge, dialogiske rammer. Børnene bevæger sig frit mellem konkrete erfaringer og abstrakte forestillinger, og deres meningsskabelse udvikles i mødet med andre gennem resonans, spejling og fælles refleksion. Samtalen fungerer ikke kun som et sted for følelsesmæssig støtte, men som et centralt rum for eksistentiel læring. Samtidig synliggør studiet, at børn ofte efterspørger samtaler om død, tab og sorg, men ikke altid møder voksne, der understøtter dette behov. Der er derfor et pædagogisk og sundhedsfagligt potentiale i at normalisere eksistentielle samtaler i børns hverdagsliv og i at træne fagprofessionelle i at lytte åbent og understøtte børns sproglige udforskning af svære temaer. Samlet set bidrager studiet til en mere nuanceret forståelse af børns eksistentielle kompetencer og viser, at børn – når de tilbydes trygge fællesskaber – kan forholde sig relevant, kreativt og meningsskabende til livets grundvilkår.

Referencer

Andersen, P. B. og P. Lüchau. 2011. »Individualisering og aftraditionalisering af danskernes religiøse værdier«. I *Små og store forandringer. Danskernes værdier siden 1981*, redigeret af P. Gundelach. Hans Reizels Forlag.

Assing Hvidt, E. 2018. »Interpretative fænomenologisk analyse«. I *Kvalitative Analysemetoder i Sundhedsforskning*, redigeret af F. A. Gildberg og L. Hounsgaard, 180-192. Klim.

Bluebond-Langner, M. og I. Clemente. 2021. »Children's views of death«. I *Oxford Textbook of Palliative Care for Children*, redigeret af R. Hain, A. Goldman, A. Rapoport og M. Meiring, 66-74. Oxford University Press.

Bollig, G., K. Gräf, H. Gruna, D. Drexler og R. Pothmann. 2024. »'We Want to Talk about Death, Dying and Grief and to Learn about End-of-Life Care'—Lessons Learned from a Multi-Center Mixed-Methods Study on Last Aid Courses for Kids and Teens«. *Children* 11 (2), 224.

Brinkmann, S. 2014. »Languages of suffering«. *Theory & Psychology* 24 (5): 630-648.

Busfield, J. 2023. »The sociology of mental health and illness«. I *Handbook on the Sociology of Health and Medicine*, 151-169. Edward Elgar Publishing.

Dencker, A. 2024. *Styrket inddragelse og støtte til børn som pårørende: En evaluering*.

Dyregrov, A. 2008. *Grief in children: A handbook for adults second edition*. Jessica Kingsley Publishers.

Eisma, M. C., P. A. Boelen, H. A. Schut og M. S. Stroebe. 2017. »Does worry affect adjustment to bereavement? A longitudinal investigation«. *Anxiety, Stress, & Coping* 30 (3): 243-252.

Farella Guzzo, M. og G. Gobbi. 2023. »Parental Death During Adolescence: A Review of the Literature«. *OMEGA - Journal of Death and Dying* 87 (4): 1207-1237.

Gadamer, H.-G. 2004. *Truth and Method*.

Guldin, M.-B. og C. Leget. 2024. »The integrated process model of loss and grief - An interprofessional understanding«. *Death Studies* 48 (7): 738-752.

Hawkins, C. 2021. »My grief is my superpower«. *Journal of Museum Education* 46 (2): 161-170.

Heidegger, M. 1962/1927. *Being and Time*. Blackwell.

Koenig, H. G., D. E. Kingog og V. B. Carson. 2012. *Handbook of Religion and Health*. Oxford University Press.

Kvale, S. og S. Brinkmann. 2009. *InterView: Introduktion til et håndværk*. Hans Reizels Forlag.

Leget, C. og M.-B. Guldin. 2024. »The Existential Dimension of Loss and Grief«. I *Spiritual Care in Palliative Care: What it is and Why it Matters*, redigeret af M. C. Best, 361-372. Springer Nature Switzerland.

Meier, J. 2025. *En ny forståelse af unges mistrivsel. Modspil til sygeliggørelse af unges liv.* Akademisk Forlag.

Menendez, D., I. G. Hernandez og K. S. Rosengren. 2020. »Children's emerging understanding of death«. *Child Development Perspectives* 14 (1): 55-60.

Neimeyer, R. A. 2001. *Meaning reconstruction & the experience of loss*. American Psychological Association.

Silvén Hagström, A. 2021. »A Narrative Evaluation of a Grief Support Camp for Families Affected by a Parent's Suicide«. *Frontiers in Psychiatry, Volume 12 - 2021*.

Smith, J. A., P. Flowers og M. Larkin. 2009. *Interpretative Phenomenological Analysis. Theory, Method and Research*. SAGE Publications Ltd.

Stern, D. N. 2004. »The Present Moment as a Critical Moment«. *Negotiation Journal* 20 (2): 365-372.

Stripp, T. A., S. Wehberg, A. Büssing, H. G. Koenig, T. A. Balboni, T. J. VanderWeele, J. Søndergaard og N. C. Hvidt. 2023. »Spiritual needs in Denmark: a population-based cross-sectional survey linked to Danish national registers«. *The Lancet Regional Health – Europe, 28*.

Stroebe, M., og H. Schut. 2015. »Family matters in bereavement: Toward an integrative intra-interpersonal coping model«. *Perspectives on psychological science* 10 (6): 873-879.

Viftrup, D. T., H. Damgaard, L. D. Madsen og N. C. Hvidt. 2020. »Åndelig-eksistentiel omsorg og samtale på hospice«. *Omsorg. Nordisk tidsskrift for palliativ medisin* 3 (37): 73-78.

Viftrup, D. T. og C. Prinds. 2025. »'Tid, døden og at gøre det rigtige' – et interview-studie om danske indskolingsbørns brug af eksistentielle og åndelige forståelser«. *Skandinavisk Tidsskrift for Teologi og Kirke* 52 (2): 135-154.

Wakefield, J. C. 2010. »Misdiagnosing normality: Psychiatry's failure to address the problem of false positive diagnoses of mental disorder in a changing professional environment«. *Journal of Mental Health* 19 (4): 337-351.

WHO. 2009. *Milestones in health promotion: Statements from global conferences* (6161115336).

WMA Declaration of Helsinki – Ethical Principles for Medical Research Involving Human Subjects. 2013.

Forfattere

Dorte Toudal Viftrup
Statens Institut for Folkesundhed
Syddansk Universitet
Studiestræde 6
1455 København
dviftrup@health.sdu.dk

Jessica Bagge
Institut for Sundhedstjenesteforskning,
Forskningsenheden for Almen Praksis, Syddansk Universitet
Campusvej 55
5230 Odense M
jesbagge@health.sdu.dk

Charlotte Ege
Institut for Sundhedstjenesteforskning,
Forskningsenheden for Almen Praksis, Syddansk Universitet
Campusvej 55
5230 Odense M
chaeg@km.dk

Artiklen er blevet godkendt ved en redaktionsuafhængig fagfællevurdering.